

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.75>

УДК 338.4:69.003

*Н. В. Серьогіна,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеська державна академія будівництва та архітектури
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8612-6429>*

*О. П. Хаджикова,
магістр ННІ БІТ,
Одеська державна академія будівництва та архітектури
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7765-8172>*

ПІДТРИМКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В НЕСТАБІЛЬНИХ УМОВАХ

*N. Serohina,
Phd in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
O. Khadzhykova,
Master's student of the ESI BIT,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture*

**SUPPORTING THE EFFICIENCY OF CONSTRUCTION ENTERPRISES
IN UNSTABLE CONDITIONS**

На сьогоднішній день будівельна галузь є однією з найбільш вразливих до економічних коливань. У статті розглядаються питання забезпечення ефективності діяльності будівельних підприємств в умовах економічної та політичної нестабільності. Визначено основні проблеми, з якими стикаються будівельні компанії в період нестабільності. Запропоновано шляхи адаптації підприємств до складних економічних умов – диверсифікація діяльності, оптимізація витрат, пошук нових ринків, підвищення якості та конкурентоспроможності послуг, а також заходи державної та міжнародної підтримки інвестиційного клімату будівельної галузі. Обґрунтовано необхідність швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, запроваджувати інноваційні технології. Інвестиційна підтримка та продуктивна робота будівельних підприємств в умовах економічної нестабільності сприятиме відновленню та подальшому зростанню національної економіки країни.

Today, the construction industry is one of the most vulnerable to economic fluctuations. The article examines the issue of ensuring the efficiency of construction enterprises in conditions of economic and political instability. The main problems faced by construction companies in the period of instability are identified. Construction enterprises are faced with the problems of declining investments, increasing costs of building materials, lack of qualified personnel, etc. Reduced labor movement, restrictions in the operation of enterprises, supply disruptions - all this has significantly complicated the management of construction projects and led to an increase in construction costs. This leads to a decrease in the efficiency of construction organizations and their competitiveness. Ways of adaptation of enterprises to difficult conditions are proposed - diversification of activities, optimization of costs, search for new markets, improvement of quality and competitiveness of services; as well measures of state and international support for the investment climate of the construction industry. The dynamics of changes in the construction product index, which is a key economic indicator

reflecting changes and growth rates in construction volumes and infrastructure development, is considered. The dynamics of the index indicate the presence of crisis phenomena in the construction industry of Ukraine. The need to quickly respond to changes in the external environment and to introduce innovative technologies is substantiated. The need for state regulation of support for the construction industry has been confirmed: to overcome the crisis in the industry, it is necessary to carry out comprehensive reforms and provide systematic state support to enterprises. An important factor in supporting the efficiency of construction enterprises in the coming years may be the attraction of funds from international partners for the restoration of infrastructure in regions of Ukraine affected by military operations. Investment support and productive work of construction enterprises in conditions of economic instability will contribute to the recovery and further growth of the country's national economy.

Ключові слова: *будівельна галузь, ефективна діяльність, нестабільні умови, інвестиції, державна та міжнародна підтримка.*

Keywords: *construction industry, effective activity, unstable conditions, investments, state and international support.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В умовах сучасної соціально-економічної та політичної нестабільності в Україні, будівельна галузь зазнає значних труднощів. Будівельні підприємства стикаються з проблемами скорочення інвестицій, підвищенням вартості будівельних матеріалів, нестачею кваліфікованих кадрів тощо. Це призводить до зниження ефективності їх діяльності та конкурентоспроможності. Тому актуальним питанням є розробка методів та інструментів підтримки ефективної роботи будівельних компаній в умовах економічної та політичної турбулентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання виникнення кризових явищ та антикризового управління на підприємствах є актуальним напрямом досліджень. Теоретичні аспекти антикризового управління вивчали Коба О. [1], Бенч Н. [2], Шандрик В., Литвиненко О.В. та інші. Вказані автори зазначають, що кризи можуть мати як негативні, так і позитивні наслідки. Антикризове управління має бути спрямоване на швидке реагування та запобігання банкрутству. Питаннями антикризового менеджменту займалися Юр'єва С.Ю. [3], Селезньова Г.О., Дмитренко Д.І. та інші – науковці досліджували основні аспекти управління кризовими ситуаціями на підприємствах, але на даний час багато завдань щодо підлаштування підприємств під сучасні нестабільні умови в Україні залишаються неопрацьованими.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ефективності діяльності будівельних підприємств в нестабільних умовах, з метою впровадження заходів підтримки інвестиційного клімату будівельного сектору України. Незважаючи на безперервні дослідження, деякі питання залишаються невивченими і вимагають подальшого дослідження, серед них особливо важливими є розробка ефективних методів адаптації будівельних підприємств до сучасних умов нестабільності в Україні, вплив економічної та політичної нестабільності на інвестиційні процеси, вивчення стратегій виходу з антикризового стану підприємства та розв'язання проблеми нестачі кваліфікованих кадрів. Порухення цих аспектів впливає на загальну ефективність та конкурентоспроможність будівельної галузі, тому їх вивчення та вирішення є важливим завданням для подальшого розвитку сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будівельна галузь є однією з провідних галузей економіки, проте вона нерідко піддається впливу нестабільних умов, які можуть виникнути з різних причин. Ці фактори можуть бути різноманітні й включати економічні, соціальні, політичні, природні та технологічні аспекти. Вплив нестабільних умов на будівельну

галузь може мати серйозні наслідки для процесів будівництва, вартості проектів, безпеки та стабільності ринку.

Розуміння впливу нестабільних умов у будівельній галузі вимагає розгляду цих факторів у контексті джерела їх виникнення. Фактори можна умовно поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні фактори, які включають стратегії, фінансовий стан, управління проектами та технології, вимагають ефективного управління та адаптації до змін. Зовнішні фактори, такі як економічні коливання, політичні ризики та природні катастрофи, потребують гнучкості та вмілого керування ризиками. Інновації, як зовнішній фактор, можуть бути ключовими для успішної адаптації та забезпечення конкурентоспроможності у нестабільних умовах. Гармонійне поєднання стратегій та інновацій може сприяти сталому розвитку та виживанню будівельної галузі в непередбачуваних умовах.

Одним з основних викликів для будівельної галузі є складне правове та економічне середовище. Зокрема, недостатньо чітке законодавство, відсутність ефективного контролю, інфляція та недосконала регуляторна база створюють умови для порушень будівельних норм і стандартів. Сукупність цих факторів змушує галузь шукати інноваційні шляхи вирішення проблем та адаптуватися до складних умов. Для подальшого розвитку сектору важливе посилення внутрішньої стабільності, ефективне кризове управління та стратегічне планування. Негативними реаліями сьогодення є: зміни у структурі матеріального виробництва, руйнування базових галузей економіки; порушення економічних зв'язків; втрата ринків сировини, праці, ресурсної бази; порушення правового механізму оподаткування тощо [1].

В умовах динамічних змін зовнішнього середовища підприємствам необхідно оперативно адаптувати свою діяльність для підтримки ефективного функціонування. Основними напрямками адаптації підприємств в нестабільних умовах є:

- реорганізація та реструктуризація (зміна організаційної структури, скорочення витрат);
- диверсифікація діяльності (розширення асортименту, нові ринки збуту);
- інноваційний розвиток (новітні технології, продукти);
- зміна цінової політики, умов оплати тощо;
- пошук альтернативних джерел фінансування.

На сьогоднішній день головними загрозами в розвитку будівництва є нестабільні умови зовнішніх факторів. Ці фактори зв'язані з економічною кризою та політичними загрозами країни. Пандемія COVID-19 та збройний конфлікт, що відбувається на території України, мали і мають серйозний вплив на галузь будівництва.

Спалах COVID-19 призвів до введення карантинних обмежень, що вплинули на виробничі процеси та ланцюги постачання будівельних матеріалів. Зменшений рух робочої сили, обмеження в роботі підприємств, перебої з поставками — усе це суттєво ускладнило ведення будівельних проектів та призвело до зростання вартості будівництва.

Паралельно з цим, збройний конфлікт на сході України спричинив важливі економічні та соціальні виклики для країни. Порушення територіальної цілісності та дестабілізація ситуації в країні призвели до обмеження доступу до ресурсів та комунікацій. Масовані удари по енергетичній інфраструктурі на всій території нашої держави створили енергетичну кризу, що спричинило відсутність готовності підприємств до масового переходу на енергозберігаючі технології [3].

На початку 2022 року значна частина підприємств змушена була тимчасово припинити виробництво або значно обмежити його через інтенсивні обстріли, високі витрати на газ та низький попит на ринку. Наприклад, зниження обсягів виробництва клінкерної цегли в Україні пов'язане з активними бойовими діями у Донецькій області, де розташовані

основні родовища тугоплавких глин, які є основною сировиною для її виробництва.

Частина підприємств, що виробляють сировину та будівельну продукцію для українського та європейського ринків, зазнала повної зруйнування. Зокрема, це стосується заводу з виробництва мінеральної вати у Житомирі, виробників будівельних сумішей у Донецькій області, підприємств з виготовлення металоконструкцій та інших будівельних матеріалів у Маріуполі тощо.

У другій половині 2022 року основним викликом для нормальної роботи підприємств стали обмежені обсяги електроенергії через пошкодження енергетичної інфраструктури. Внаслідок цього доводиться імпортувати сировину та матеріали, які донедавна вироблялися національними виробниками. Це також має вплив на собівартість будівництва. У загальному розрахунку, ціни на будівельні матеріали у 2022 році підвищилися на середньому 60%, а вартість робіт — на 30%, і цей тренд продовжується у зв'язку з ростом курсу валют та інфляції [2].

Обсяг виконаних будівельних робіт в Україні у січні-червні 2023 року збільшився на 18,4% порівняно з аналогічним періодом минулого року – до 53,2 млрд грн. Таке зростання пов'язане з відновленням різноманітних інженерних об'єктів. Підвищення активності в інженерному будівництві пов'язане з відновленням споруд транспортної та промислової інфраструктури, що постраждали внаслідок бойових дій, а також інших об'єктів інфраструктури.

Індекс будівельної продукції є ключовим економічним показником, який відображає зміни та темпи зростання обсягів будівництва та розвитку інфраструктури. Для визначення перспектив розвитку даного сектору, розглянемо темпи змін на основі індексу розвитку будівельної продукції за 1 півріччя з 2021 по 2023 роки, динаміка яких побудована на основі даних Державної служби статистики України [4] та наведена на рис. 1.

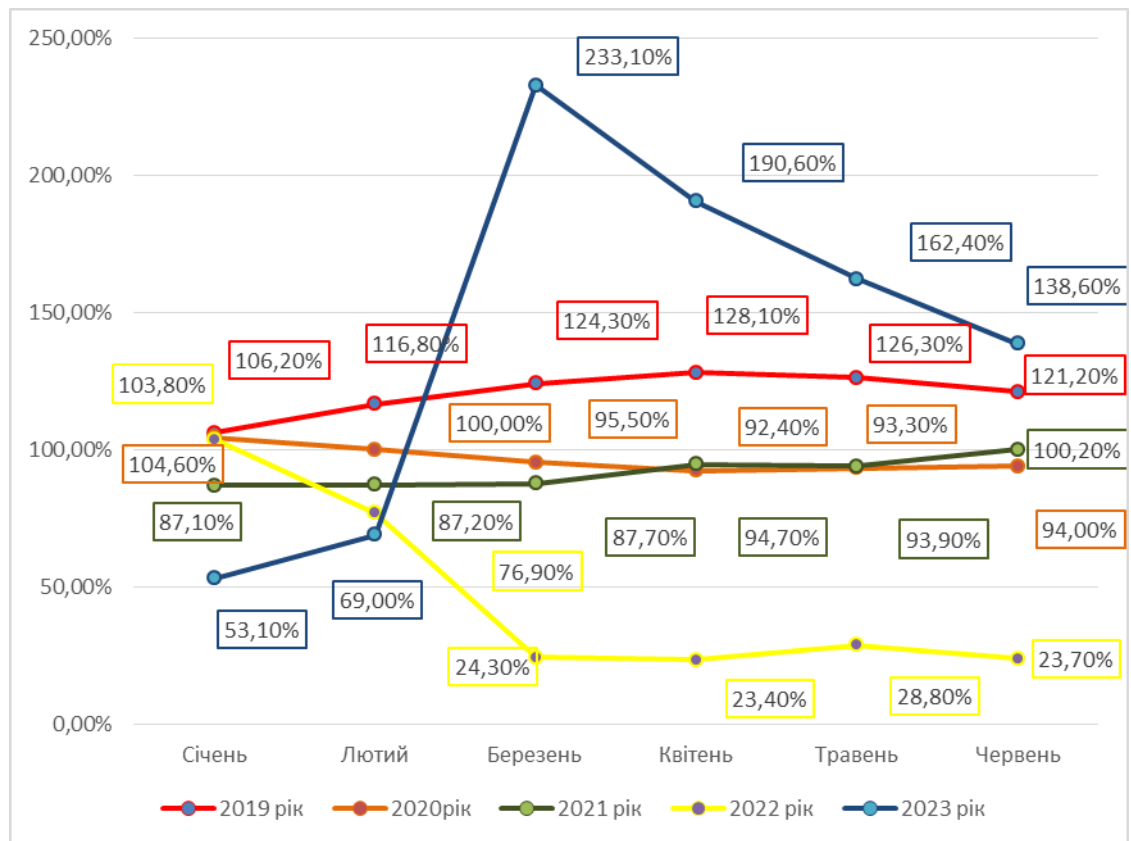

Рис. 1. Індеси будівельної продукції в Україні у 1 півріччі з 2019 по 2023 рр.,%

Джерело: побудовано автором

Аналіз індексу будівельної продукції за 1 півріччя з 2019 по 2023 роки свідчить про складну економічну ситуацію в будівельній галузі України. У 2019 році спостерігалось зростання індексу до 121,2% у червні, що вказує на збільшення обсягів будівництва. Проте вже у 2020 році через запровадження карантину внаслідок пандемії COVID-19 відбулося зниження індексу до 100-104%. У 2021 році індекс знизився до 87-94%, що пояснюється продовженням негативного впливу пандемії та уповільненням економічного зростання.

Найбільше падіння індексу спостерігається у 2022-2023 роках внаслідок російської військової агресії. Зокрема, у 2022 році індекс впав до критичних 20-30% через руйнування інфраструктури, міграцію населення та скорочення інвестицій, що призвело до зупинки багатьох будівельних проектів. У 2023 році нестабільна динаміка індексу зі зростанням у березні на

233,1% та подальшим падінням у червні на 138,6% пояснюється триваючою війною та економічною кризою.

Загалом, динаміка індексу вказує на наявність кризових явищ в будівельній галузі України. Повне відновлення можливе лише після завершення війни при значних інвестиціях в реконструкцію. Наразі галузь потребує державної підтримки для подолання наслідків війни.

Повоєнне відновлення країни потребуватиме надзвичайних зусиль уряду, місцевих громад та кожного громадянина щодо відбудови нації у всіх аспектах – від структурних та технічних до комунальних та соціально-культурних. Цей процес відбудеться в умовах всеосяжного дефіциту людських, фінансових, матеріальних, технічних та інших ресурсів. Одночасно з величезним обсягом відновлення зруйнованих споруд, будинків та інфраструктури відкривається історичний шанс перетворити будівельну галузь на каталізатор прискореного відбудовування та відновлення української економіки та стрімкого прогресу всієї країни. Адже повоєнне відновлення потребує найбільшого зусилля будівельних організацій, які, як відомо, є системоутворюючою галуззю, що тягне за собою активізацію діяльності багатьох суміжних секторів економіки.

Важливим чинником підтримки ефективності діяльності будівельних підприємств в найближчі роки може стати залучення коштів від міжнародних партнерів на відновлення інфраструктури в регіонах України, постраждалих від військових дій. Зокрема, ЄС та США оголосили про виділення мільярдів євро та доларів на реконструкцію житла, об'єктів енергетики, транспортних шляхів тощо. Реалізація таких інфраструктурних проєктів створює значний попит на послуги українських будівельних компаній та можливості для нарощення їх виробничих потужностей. Використання цих можливостей дасть змогу вітчизняним підприємствам підвищити обсяги реалізації будівельно-монтажних робіт, а відтак – й ефективність діяльності.

Для підтримки ефективності будівельної інфраструктури в період нестабільності, уряд розробляє стратегії та стимули для вітчизняних та

іноземних інвесторів (компаній), які готові будувати ділові відносини з Україною.

«З кінця березня 2022 року український парламент послабив обмеження імпорту та умови митного оформлення будівельних матеріалів, що постачаються компаніями з ЄС. Міністерство економіки також повідомило, що Україна співпрацює з MIGA – агентством зі страхування політичних ризиків та гарантій підвищення кредитів з інвестиційним портфелем у розмірі 24 млрд доларів, що належить Світовому банку, для запуску бета-версії проекту страхування воєнних ризиків вартістю 30 млн доларів для захисту капіталу іноземних інвесторів» [5].

Провідним етапом в будівельній галузі на сьогодні є не тільки будівництво нових об'єктів, а і реконструкція зруйнованих державних закладів.

Державний бюджет України передбачає залучення кредитів від міжнародних фінансових організацій, зокрема Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського інвестиційного банку, Уряду Польщі та Японського агентства міжнародного співробітництва, на реалізацію інфраструктурних проектів у сферах транспорту, енергетики, комунального господарства тощо.

Загалом передбачається залучення понад 30 млрд грн на будівництво та реконструкцію автошляхів, залізниць, мостів, аеропортів, метрополітенів, ліній електропередачі, очисних споруд та інших об'єктів інфраструктури. Реалізація цих проектів сприятиме розвитку транспортних зв'язків між регіонами України та ЄС, підвищенню енергоефективності і незалежності країни, поліпшенню якості життя населення. Перелік кредитів, що залучаються державою до спеціального фонду Державного бюджету України на 2023 рік щодо будівництва наведено в таблиці 1 [6].

Таблиця 1. Перелік кредитів, що залучалися державою до спеціального фонду Державного бюджету України на 2023 рік щодо будівництва

Найменування	Сума, млн. грн
Кредитор - Європейський банк реконструкції та розвитку:	
Проект "Будівництво повітряної лінії 750 кВ Запорізька АЕС - Каховська"	769,5
Проект "Завершення будівництва метрополітену у м. Дніпропетровську"	2290,9
Проект "Подовження третьої лінії метрополітену у м. Харкові"	761,9
Проект "Розвиток транс'європейської транспортної мережі"	5040
Кредитор - Європейський інвестиційний банк:	
Проект "Реабілітація гідроелектростанцій"	1008
Проект "Будівництво високовольтної повітряної лінії 750 кВ Рівненська АЕС - Київська"	420,1
Проект "Будівництво повітряної лінії 750 кВ Запорізька - Каховська"	280,7
Проект "Надзвичайна кредитна програма для відновлення України"	1703,4
Проект "Програма розвитку муніципальної інфраструктури України"	4661,8
Проект "Розвиток системи водопостачання та водовідведення в місті Миколаїв"	241,9
Проект "Програма з відновлення України"	5292
Проект "Енергоефективність громадських будівель в Україні"	756
Європейські дороги України II (Проект покращення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг на підходах до м. Києва)	3881,6
Проект "Транспортний зв'язок в Україні - Фаза I"	274,2
Проект "Східна Україна: возз'єднання, відновлення та відродження (Проект 3В)"	81
Проект "Європейські дороги України III (проект "Розвиток транс'європейської транспортної мережі")"	2110
Проект "Завершення будівництва метрополітену у м. Дніпропетровську"	2290,9
Проект "Подовження третьої лінії метрополітену у м. Харкові"	755,3
Кредитор - Уряд Республіки Польща:	
Проект з будівництва, реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг західного регіону для подальшого поєднання їх з автомобільними дорогами Республіки Польща	1502,6
Проект з розбудови прикордонної дорожньої інфраструктури та облаштування пунктів пропуску українсько-польського кордону	568,8
Кредитор - Японське агентство міжнародного співробітництва:	
Проект "Реконструкція споруд очистки стічних каналізаційних вод і будівництво технологічної лінії по обробці та утилізації осадів Бортницької станції аерації"	10,2

Крім того, передбачається інвестування у розвиток сучасної енергетичної інфраструктури та перехід до використання відновлюваних джерел енергії. Це сприятиме зменшенню віддачі на енергосистему та забезпеченню стійкості енергопостачання країни, а також дозволить знизити негативний вплив на навколишнє середовище.

Відомо, що багато країн-партнерів і підприємств планують брати участь у відбудові українських міст. Денис Шмигаль зазначив, які країни допомагатимуть у відбудові того чи іншого регіону. Наразі відомо, що:

- Німеччина працюватиме над відбудовою Чернігівської області,
- Канада – Сумської,
- США та Туреччина – Харківської,
- Чехія, Фінляндія та Швеція – Луганської,
- Бельгія – Миколаївської,
- Швеція та Нідерланди – Херсонської,
- Швейцарія – Одеської,
- Норвегія – Кіровоградської,
- Австрія – Запорізької,

Залучення західних фахівців стане позитивним сигналом для інвесторів, щодо майбутнього розвитку України, початком створення нових проектів та впровадження інноваційних технологій будівництва, а в комплексі – хорошим сигналом, для повернення на ринок. Чим швидше це відбудеться, тим ефективніше вдасться відновити галузь [7].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Будівельна галузь зазнала значного негативного впливу від нестабільних умов останніх років, пов'язаних з пандемією COVID-19 та військовою агресією Росії. Це призвело до скорочення обсягів будівництва, зростання цін та тривалого занепаду галузі. Ключовими проблемами, що виникли внаслідок нестабільності, стали руйнування інфраструктури, порушення ланцюгів постачання, відтік робочої сили, зниження інвестиційної привабливості галузі. Для подолання кризи галузі необхідно здійснити її комплексне

реформування та надати системну державну підтримку підприємствам. Перспективи розвитку будівельної галузі пов'язані зі залученням іноземних інвестицій та реалізацією масштабних проектів з відбудови інфраструктури України. Це дасть можливість відновити потенціал галузі. Успішне відновлення будівельної галузі матиме позитивний мультиплікаційний ефект для економіки України загалом, оскільки вона є однією з базових галузей національної економіки.

Література

1. Коба О. Економічна безпека будівельної галузі в умовах викликів і загроз воєнного стану. Економіка та суспільство. № 42. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-9> (дата звернення: 14.10.2023)
2. Бенч Н. В умовах війни: що відбувається у будівельному секторі [Електронний ресурс]. Інформаційне агентство Інтерфакс Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/896001.html> (дата звернення: 13.10.2023)
3. Юр'єва С.Ю., Пільгуй А.С. Будівельна галузь в умовах нестабільної економіки. Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова. URL: http://eprints.kname.edu.ua/45206/1/ilovepdf_com-25-26.pdf (дата звернення: 13.10.2023).
4. Офіційний сайт Держкомстату України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.10.2023).
5. Будівельна галузь України – ключові можливості для іноземного бізнесу в 2022-2023 роках [Електронний ресурс]. 2023. URL: <https://cfcbigideas.com/uk/budivelnna-galuz-ukrayiny-klyuchovi-mozhlyvosti-dlya-inozemnogo-biznesu-v-2022-2023-rokah/> (дата звернення: 16.10.2023).
6. Розподіл видатків Державного бюджету України на 2023 рік щодо будівельної галузі Інтернет ресурс. URL: <https://construction-market.korfor.com.ua/derzhavnyi-biudzheth-ukrainy-shchodo-budivnytstva/> (дата звернення: 16.10.2023).
7. Що допоможе будівельній галузі пережити 2023 рік: думка фахівців. URL: https://realestate.24tv.ua/shho-dopomozhe-budivelniy-galuzi-perezhiti-2023-rik-dumka-fahivtsiv_n2239796 (дата звернення: 16.10.2023).

References

1. Koba, O. (2022), "Economic security of the construction industry in the conditions of challenges and threats of martial law", *Economy and society*, vol. 42. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-9>
2. Bench, N. (2023), "In conditions of war: what is happening in the construction sector", Information agency Interfax Ukraine, available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/896001.html> (Accessed 13.10.2023)
3. Yuryeva, S.Yu. and Pil'huj, A.S. (2016), "Enjoy the construction industry in the conditions of an unstable economy", Kharkiv National University of Urban Economy named after O.M. Beketova available at: http://eprints.kname.edu.ua/45206/1/ilovepdf_com-25-26.pdf (Accessed 13.10.2023).
4. Official website of the State Committee of Statistics of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 14.10.2023).
5. CFC Big Ideas (2023), "The construction industry of Ukraine - key opportunities for foreign business in 2022-2023", available at: <https://cfcbigideas.com/uk/budivelnna-galuz-ukrayiny-klyuchovi-mozhlyvosti-dlya-inozemnogo-biznesu-v-2022-2023-rokah/>. (Accessed 16.10.2023).
6. Construction-market (2022), "Distribution of expenditures of the State Budget of Ukraine for 2023 regarding the construction industry Internet resource", available at: <https://construction-market.korfor.com.ua/derzhavnyi-biudzheth-ukrainy-shchodo-budivnytstva/> (Accessed 16.10.2023).
7. Babych, Yu. (2023), "What will help the construction industry to survive 2023: experts' opinion", available at: https://realestate.24tv.ua/shho-dopomozhe-budivelniy-galuzi-perezhati-2023-rik-dumka-fahivtsiv_n2239796 (Accessed 16.10.2023).

Стаття надійшла до редакції 14.02.2024 р.